

„JUODOJI ARCHEOLOGIJA“ IR JOS TYRIMO YPATUMAI NETEISĖTAI VYKDYTŲ 2009 M. APUOLĖS PILIAKALNIO KASINĖJIMŲ KONTEKSTE

Gediminas Bučiūnas*

**Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211, Kaunas, Lietuva
Telefonai: (+370 37) 303 673
El. paštas: gediminas1967@gmail.com*

Anotacija. Autorius šiame tyrime apsiribos nelegalia „juodųjų archeologų“ veikla ir jos tyrimo ypatumais, esant pakankamai geram kultūrinių vertybių apsaugos mechanizmui šalyje. Žinoma, kuo aukštesni apsaugos standartai, tuo mažiau lieka galimybių nelegaliai kultūros paveldo objektų rinkai egzistuoti, tačiau ir tai visiškai neeliminuoja grėsmės šalies kultūriniam paveldui. Atskiri žmonės ar jų grupės, vykdydami kultūros paveldui priskirtų teritorijų nelegalius kasimus, ieškodami vertingų kultūrinę, istorinę, mokslinę reikšmę turinčių objektų, imasi visų įmanomų atsargumo priemonių, padėsiančių išvengti teisinės atsakomybės už neteisėtą, įstatymu draudžiamą veiklą. Visa tai sukelia sunkumų teisėsaugos institucijoms, tiriančioms nusikalstamas veikas kultūros paveldo srityje. Tai akivaizdžiai atsiskleidė 2009-2011 m. m. atliktas ikiteisminis tyrimas pirmoje stambios juodosios archeologijos byloje per visą Lietuvos Nepriklausomybės laikotarpį arba kitaip vadinamoje „Apuolės“ byloje.

Autorius, remdamasis Lietuvos teismine praktika – baudžiamosios bylos dėl neteisėtų kasinėjimų Skuodo rajone Apuolės piliakalnyje medžiaga, užsienio šalių teismine praktika, atskleis problemas su kuriomis susidūrė teisėsaugininkai, tirdami šios rūšies nusikalstamas veikas: 1. kokie tyrimo veiksmai ir kaip jie turi būti atliktini, siekiant surinkti kuo išsamesnius duomenis apie nusikalstamą veiką ir ją padariusius asmenis; 2. neteisėtų kasinėjimų metu surastų ir tyrimo veiksmų metu paimtų objektų įvertinimas. Jau minėtos „Apuolės“ bylos kontekste atlikta tyrimo veiksmų baudžiamajame procese analizė, tiriant įstatymų draudžiamus veiksmus archeologinio paveldo objektų atžvilgiu, leis pateikti apklausos, kratos bei apžiūros atlikimo procedūrų ypatumus tiriant tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, atskleis archeologinio paveldo objektų įvertinimo specifika, straipsnyje iškeltos problemos ir jų galimi sprendimo būdai pasitarnaus teisėsaugos institucijoms bei už kultūros vertybių apsaugą atsakingoms institucijoms tiriant tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, kur laiko faktorius turi labai svarbią reikšmę.

Pagrindinės sąvokos: kultūros paveldas, archeologinio paveldo objektas, neteisėti kasinėjimai („juodoji archeologija“), ikiteisminis tyrimas, apklausa, krata, apžiūra.

Žmonėms, nesiklausantiems patarimų, neįmanoma padėti.
B. Franklinas¹

IVADAS

Greta prekybos narkotinėmis bei psichotropinėmis medžiagomis, šaunamaisiais ginklais bei amunicija, nelegali prekyba kultūros vertybėmis yra viena iš pelningiausių kriminalinio

¹ Mintys apie žmogų. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-07-30]. <http://mintys.lt/mintys/mintys-apie-zmogu>

pasaulio neteisėtų įplaukų dalis. Pvz., remiantis McDonald Institute for Archaeological Research duomenimis, 1994-1999 m. Italijoje 120,000 archeologinio paveldo objektų buvo surasta ir paimta policijos.² Į kriminalinio pasaulio verteivų rankas vertingi kultūrinę, istorinę, mokslinę vertę turintys objektai patenka įvairiais būdais: dažniausiai pagrobiami iš muziejų, privačių kolekcionierių. Žinoma, toks kultūrinę, istorinę, mokslinę vertę turinčių objektų patekimo būdas nelieka nepastebėtas visuomenėje. Valstybė, užtikrindama viešąjį saugumą ir rimtį jos kontroliuojamoje teritorijoje, reaguoja įstatymo nustatyta tvarka į teisės pažeidimus. Kita vertus, yra dar ir kitas būdas, kuriuo archeologinio paveldo objektai patenka į kriminalinio pasaulio rankas – tai nelegalūs archeologiniam paveldui priskiriamų ar galimai susijusių su archeologiniu paveldo objektų buvimu teritorijų neteisėti kasinėjimai, kurių tikslas – surasti vertingus objektus. Tokia neteisėta veikla, dar kitaip įvardijama veikla terminu – „juodoji archeologija“, kelia grėsmę tiek atskiros šalies, tiek regiono kultūriniam paveldui, šalies nacionaliniam saugumui. Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo antro skyriaus pirmas skirsnis skelbia, kad kultūros paveldas yra vienas iš pagrindinių nacionalinio saugumo objektų.³ Nepaisant to, kad dauguma valstybių bando įvairiais būdais pažaboti kultūrinę, istorinę, mokslinę vertę turinčių objektų neteisėtą prekybą, tai pasiekti pavyksta ne visada dėl įvairių tiek subjektyvių, tiek objektyvių priežasčių. Pvz., karinių konfliktų vietose tai įgauna masinį pobūdį, nes kultūros paveldo objektai tampa papildomu pajamų šaltiniu nelegalioms karinėms grupuotėms, teroristinėms organizacijoms. Socialiniai neramumai, kariniai veiksmai atskiroje teritorijoje yra idealios sąlygos nelegaliai kultūros paveldo objektų rinkai vystytis. Ypač tai pasakytina apie „juodąją archeologiją“, kuri lengvai vystosi esant jai palankioms sąlygoms atskiroje teritorijoje. Kartais tai daroma atvirai, kartais užmaskuojama legalių archeologinių tyrinėjimų skraiste, priklausomai nuo valstybės institucijų galimybės kontroliuoti valstybės teritoriją ar atskiras jos dalis.

Remdamasis kriminalistikos mokslo žiniomis, „Apuolės“ bylos medžiaga autorius išanalizuos procesinius tyrimo veiksmus, o būtent: liudytojų apklausos, apžiūros (archeologinio paveldo objektų neteisėtų kasinėjimų vietose, elektroninės įrangos), kratos atlikimo, tiriant „juodųjų archeologų neteisėtus kasinėjimus kapinynų, dvarviečių, karčemų,

² Illicit Antiquities: the Destruction of the World's Archaeological Heritage. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-10]. <http://www2.mcdonald.cam.ac.uk/projects/iarc/culturewithoutcontext/issue5/brodie-watson.htm>

³ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-11]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=359287

įvairių laikotarpių mūšių vietose, buvusių I ir II Pasaulinių karų apkasų ir karių žuvimo bei palaidojimo vietas ieškant archeologinio paveldo objektų, specifika. Parengta būtiniausių tyrimo veiksmų atlikimo metodika padės efektyviau tirti „juodųjų archeologų“ neteisėtus kasinėjimus kultūros paveldo vietovėse. Tokio pobūdžio tyrimai Lietuvoje beveik nebuvo atlikti. Gauti tyrimo rezultatai praturtins tiek archeologijos mokslą, tiek kriminalistikos dalį, skirta atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo pagrindams.

Mokslinio tyrimo tikslas – procesiniai tyrimo veiksmai, kurie atliktini tiriant „juodųjų archeologų neteisėtus kasinėjimus kapinynų, dvarviečių, karčemų, įvairių laikotarpių mūšių vietose, buvusių I ir II Pasaulinių karų apkasų ir karių žuvimo bei palaidojimo vietas ieškant archeologinio paveldo objektų.

Tyrimo objektas – procesinių tyrimo veiksmų atlikimo specifika tiriant archeologinio paveldo objektų naikavimo atvejus.

Tyrime sprendžiamas uždavinys – išanalizuoti procesinius tyrimo veiksmus: apklausa, krata, apžiūra, kurie atliktini tiriant „juodųjų archeologų neteisėtus kasinėjimus.

Tyrimo metodai: loginis, lyginamasis, istorinis, dokumentų analizės.

TYRIMAS IR JO REZULTATŲ ANALIZĖ

Autorius, siekdamas išspręsti šio mokslinio tyrimo tikslą, išanalizuos procesinius tyrimo veiksmus, kurie atliktini tiriant „juodųjų archeologų neteisėtus kasinėjimus, ieškant archeologinio paveldo objektų turint tikslą minėtus objektus pelningai parduoti „Apuolės“ bylos kontekste, ir iškilusias problemas minėtame tyrime.

Vilnaus apygardos teisme, valstybinis kaltintojas kaltino du asmenys, kad jie, „pasinaudodami dviem metalo detektoriais „FISCHER LABS“ bei dviem kastuvais „FISKARS“, laikotarpiu nuo 2009 m. gegužės 31 d. iki birželio 1 d. Kretingos rajone, Kretingos seniūnijoje, Ankštakių kaime esančioje Ankštakių - Senkų kapinyno teritorijoje (unikalus Nr.6265 Saugomų kultūros vertybių registre); Genčų kaime esančioje Genčų kapinyno teritorijoje (unikalus Nr.5235 Saugomų kultūros vertybių registre); Kurmaičių kaime esančioje Kurmaičių kapinyno teritorijoje (unikalus Nr.5237 Saugomų kultūros vertybių registre); Negarbos kaime esančioje Negarbos – Jazdų kapinyno teritorijoje (unikalus Nr.5254P Saugomų kultūros vertybių registre); Kretingos rajone, Darbėnų seniūnijoje, Tarvydų kaimo Dimitravo miške esančioje Joskaudų (Dimitravo – Tarvydų) kapinyno

teritorijoje (unikalus Nr.5206 Saugomų kultūros vertybių registre) ir prie Dubašių kaimo esančioje Kašučių – Dubašių kapinyno teritorijoje (unikalus Nr.5207 Saugomų kultūros vertybių registre); o taip pat laikotarpiu nuo 2009 m. birželio 1 iki 4 d. Skuodo rajone, Aleksandrijos seniūnijoje, Apuolės kaime esančioje Apuolės kapinyno teritorijoje (unikalus Nr.3235 Saugomų kultūros vertybių registre) vykdė žemės grunto kasinėjimo darbus ir iškasė ne mažiau 88 duobių, o jose aptikę vagystės būdu *slapta* bendrai *pagrobė* 110 archeologinių radinių ir jų fragmentų taip pasisavindami valstybei priklausančias didelės mokslinės, istorinės ir kultūrinės reikšmės turinčias kilnojamąsias vertybes:

1. 901 - 1200 m. laikotarpio, 600 Lt vertės geležinę dalgio geležtę;
2. 901 - 1200 m. laikotarpio, 400 Lt vertės geležinę dalgio geležtę;...

Be to, kaltinime minėti asmenys, tikslai nenustatytu laikotarpiu, bet ne vėliau kaip iki 2009 m. birželio 30 d., tiksliai nenustatytoje Lietuvos Respublikos vietose, neturėdami leidimo kasti žemės gelmių išteklius bei leidimo atlikti archeologinius ardomuosius ir/ar tvarkybos tyrimus, analogiškais būdais (abu pasinaudodami dviem kastuvais, dviem detektoriais) vykdydami neteisėtus grunto kasinėjimo darbus *rado bei pasisavino* valstybei priklausančias, neįkainotas (nenustatytos piniginės vertės) didelės mokslinės, istorinės ir kultūrinės reikšmės turinčias kilnojamąsias vertybes – 40 archeologinių radinių ir jų fragmentų:

1. du 901 - 1200 m. laikotarpio geležinius pjautuvus,
2. 401 - 1000 m. laikotarpio geležinį ietigalį,
3. 901 - 1300 m. laikotarpio geležinį dalgį.⁴

Kaip matome iš pateikto kaltinimo dalies, neteisėtos „juodųjų archeologų“ veiklos taikinyje yra kultūrinę vertę turintys kilnojami objektai. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo 2 str. 7 p. skelbia, kad „Kultūrinė vertė – kilnojamojo daikto ar jo dalies savybė, vertinga etniniu, archeologiniu, istoriniu, meniniu, moksliniu, techniniu, religiniu, estetiniu, memorialiniu ar kitu požiūriu.“⁵

Autorius šiame moksliniame tyrime vartos terminą „**archeologinio paveldo objektas**“. Archeologinio paveldo objekto sąvoka pateikiama Lietuvos Respublikos pasirašytoje ir įstatymo nustatyta tvarka 1999 m. ratifikuotoje Europos archeologijos paveldo apsaugos

⁴ Vilniaus apygardos teismo nuosprendis baudž. byla Nr. 1-42-190/2013.

⁵ Lietuvos Respublikos Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-16]. <http://www.infolex.lt/ta/120610?ref=5&nr=1>

konvencijoje, kurios 1 str. 3 d. skelbia, kad „Archeologiniu paveldu laikytini įvairūs statiniai, konstrukcijos, pastatų kompleksai, žmogaus veiklos paveiktos vietos, kilnojamieji objektai, kitų rūšių paminklai kartu su jų aplinka žemėje ir po vandeniu.“⁶ Ši konvencija įpareigoja Europos šalis signatares saugoti archeologinį paveldą.

Lietuvoje veikia kelios asmenų grupuotės, tikslingai kasinėjančios saugomus ir nesaugomus archeologinio paveldo objektus pasipelnymo tikslais. Vyksta aktyvi prekyba archeologiniais radiniais, nors ją draudžia Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos „Prekybos antikvariniais daiktais taisyklės“⁷. „Juodieji archeologai“ naudoja geofizinius prietaisus: metalo detektorius - iešiklius, magnetometrus, georadarus, žemės skenerius, atlikdami neteisėtus kasinėjimus kapinynų, dvarviečių, karčemų, įvairių laikotarpių mūšių vietose, buvusių I ir II Pasaulinių karų apkasų ir karių žuvimo bei palaidojimo vietose taip pat nepataisomai sunaikina kultūrinius sluoksnius ir juose esančią informaciją, kuri atskleistų daug informacijos apie istorinius įvykius.

Siekiant užkirsti kelią neregamentuotam metalo iešiklių naudojimui nelegaliai kasinėjant tiek įtrauktas į kultūros paveldo registrą, tiek dar neįtrauktas vietas, Lietuvos Respublikos Seimas pakoregavo Lietuvos Respublikos Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo 12 str., 4 d. kuri skelbia, kad „Visi žemėje, jos paviršiuje, vandenyje, pastatuose ir statiniuose arba jų dalyse rasti šio įstatymo 3 straipsnyje nurodyti kilnojamieji daiktai, turintys kultūrinę vertę, kurių savininkas ar valdytojas negali būti nustatytas arba pagal įstatymus yra netekę teisės į juos, pereina valstybės nuosavybėn. Ieškoti tokių daiktų, vykdant kasinėjimus ar naudojantis metalo iešikliais arba bet kokia kita paieškos įranga, gali tik Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje nurodyti atestuoti tyrėjai.“⁸ Antra, juodieji archeologai“ ieško archeologinio paveldo objektų (kilnojamųjų kultūrinę vertę turinčių objektų) neturėdami žemės savininkų leidimo, kaip to įsakmiai reikalauja Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 4.65 straipsnis, neinformuodami apie archeologinių radinių radimvietes savivaldybių paveldosaugos padalinių, kaip numatyta Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo 9 straipsnio 3

⁶ Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-14]. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=1019&p_d=8571&p_k=1

⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl prekybos antikvariniais daiktais taisyklių patvirtinimo. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-16]. <https://www.e-tar.lt/acc/legalAct.html?documentId=TAR.E46086F54314>

⁸ Lietuvos Respublikos Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-16]. <http://www.infolex.lt/ta/120610?ref=5&nr=1>

dalyje. Taigi, valstybė pasirenka įvairius instrumentus, tame tarpe ir teisinius, siekdama apsaugoti archeologinio paveldo objektus ir jų buvimo vietovės nuo neteisėtų veiklų. Techniniai ir organizaciniai prevencinio pobūdžio instrumentai ne visada padeda pasiekti norimą tikslą – apsaugoti kultūrinę vertę turinčius objektus.

Iš to išplaukia, kad, pažeidus valstybės saugomą teisinį gėrį, įsijungia teisiniai instrumentai. Jei saugomas teisinis gėris ginamas baudžiamuoju įstatymu, tai pažeidus baudžiamojo kodekso konkretų straipsnį, privalo būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, siekiant nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį.

Tyrimo sėkmė priklauso nuo to, kokie ir kaip efektyviai bus taikomi procesiniai tyrimo veiksmai, skirti surinkti duomenis, būtinus tiesos nustatymui byloje. Pvz., 2001-2015 m. Italijos teisėsaugininkų atlikto kruopštaus ir kryptingo tyrimo rezultatas – 5000 archeologinio paveldo objektų, kurių vertė apie 50 milijonų eurų sugrąžinimas.⁹ Tokia sėkmė įmanoma tik kruopštaus, kryptingo ikiteisminio tyrimo dėka. Taigi, archeologinio paveldo objektų grobimų tyrimas įmanomas tik turint parengtas metodikas tirti šios rūšies nusikalstamas veikas. Galima daryti išvadą, kad parengta atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodika, besiremianti naujaisiais mokslo ir technikos pasiekimais, padės efektyviau pasiekti baudžiamojo proceso paskirtį, apibrėžtą Lietuvos Respublikos BPK 1 str. 1 d., kuri skelbia „Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.“¹⁰ Atsižvelgtina ir į tą veiksnį, kad tiek asmenys neteisėtai kasinėdami ir ieškodami archeologinio paveldo objektų, tiek asmenys tarpininkaudami minėtų objektų pardavimo sandoriuose, tiek asmenys įsigyjantys savo privačioms kolekcijoms minėtus objektus yra linkę apie tai viešai nekalbėti, neparodyti savo kolekcijų viešai. Nemaža dalis archeologinio paveldo objektų patenka į „juodąją“ prekybos antikvariniais daiktais rinką, juos pagrobiant iš privačių kolekcionierių. Žinoma, jei kai kurie objektai įgyti neteisėtai, tai privatus kolekcionierius nebus linkęs labai atvirauti su teisėsaugos institucijomis apie vieno ar kito objekto įgijimo aplinkybes. Tai peršasi išvada, kad dalis padarytų nusikalstamų veikų nėra

⁹ Italy celebrates as 5,000 plundered artefacts worth €50m are returned following 14-year inquiry. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-15]. <http://www.independent.co.uk/news/science/archaeology/news/italy-celebrates-as-5000-plundered-artefacts-worth-50m-are-returned-following-14-year-inquiry-9996427.html>

¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-18]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=494449&p_tr2=2

registruojama, nes apie jas tiesiog nepranešama teisėsaugos institucijoms ir nusikalstamos veikos susijusiomis su kultūros vertybių slaptas pagrobimais vagystės būdu būdingas latentiskumas. Dėl neteisėtų kasinėjimų saugomose teritorijose siekiant vagystės būdu pagrobti archeologinio paveldo objektus ikiteisminis tyrimas pradedamas pagal: Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK) 178, 185, 271 str.. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos duomenimis 2015-01-01-2015-07-31 laikotarpiu buvo užregistruotos 15376 nusikalstamos veikos dėl vagystės (BK 178 str.), 1 nusikalstama veika dėl radinio pasisavinimo (BK 185 str.),¹¹ 3 nusikalstamos veikos dėl saugomų teritorijų ar saugomų gamtos objektų sunaikinimo ar suniokojimo (BK 271 str.). Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos duomenimis 2015-01-01 - 2015-07-31 laikotarpiu 3 ikiteisminiai tyrimai dėl nusikalstamos veikos numatytos Lietuvos Respublikos BK 271 str. ir 2 ikiteisminiai tyrimai dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 185 str. padarymo buvo nutraukti.¹² Nusikalstamų veikų registro duomenų bazėje į vagysčių sąrašą patenka įvairių objektų slaptas pagrobimas, pvz., automobilis, brangenybės, prabangos daiktai ir pan.

Analizuojant šiame straipsnyje pateikta kaltinimo dalį ir kitus bylos procesinius dokumentus, dalis rastų ir pasisavintų archeologinio paveldo objektų nebuvo net įvertinta. Pvz., 1601 - 1700 m. laikotarpio Livonijos 1 šilingo monetą įvertinta tik 1 litu; o 1801 - 1950 m. laikotarpio žalvarinė saga ar 1930 - 1949 m. laikotarpio varinė TSRS 5 kapeikų monetą visai neįvertinta, t. y. paskutiniai du objektai laikyti beverčiais. Tie patys objektai antikvarinėse parduotuvėse, sendaikčių turguose turi savo vertę. Kaip matyti iš bylos medžiagos, atliekant neteisėtus kasinėjimus, pvz., Apuolės piliakalnyje ir kitose vietose buvo pažeistas kultūrinio sluoksnio vientisumas ir tuo pačiu padaryta žala pačiam nekilnojamam kultūros objektui. Baudžiamojoje byloje (kitai vadinamoje „Apuolės“ byloje) nėra pateikta ar paminėta metodika, skirta paskaičiuoti padaryti žalai tiek kilnojamam objektui, tiek ir nekilnojamam objektui. Apibendrinant galima teigti, kad nusikalstamų veikų registre nusikalstamos veikos susijusios su kultūros vertybių grobimu vagystės skiltyje nėra

¹¹ Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_1G). [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-26]. Prieiga internete: http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2015&menuo=7&ff=1G&fnr=7&rt=1&oldYear=2015

¹² Informatikos ir ryšių departamentas. 11. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_1G). [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-26]. Prieiga internete: http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2015&menuo=7&ff=1G&fnr=11&rt=1&oldYear=2015

išskiriamos į atskirą grupę. Statistiniai duomenys parodo, kad daug ikiteisminių tyrimų yra nutraukiama. Tai leidžia teigti, kad teisėsaugos institucijų pareigūnams, tiriantiems nusikalstamas veikas, susijusias su archeologinio paveldo objektais, būtina metodinė medžiaga. Antra, vieningos archeologinio paveldo objektų (kilnojamų ir nekilnojamų) įvertinimo metodikos nebuvimas, sudaro palankias sąlygas „juodųjų archeologų“ veiklai. Net ir pripažinus asmenį kaltu, baudmės už mokslinės, kultūrinės, istorinės reikšmės objekto sunaikinimą ar sugadinimą nėra griežtos ir didelės, o egzistuojanti galimybė juodojoje archeologinio paveldo objektų (kilnojamų) rinkoje gauti didžiulius pinigus yra ir bus vienas iš veiksnių vykdyti neteisėtus piliakalnių kasinėjimus ir pan. Taip pat nereikia pamiršti tyrimo sąnaudų apskaičiavimo metodika, įvertinant archeologinio paveldo objektus, jiems padarytą žalą. Visa tai galėtų būti atskiro tyrimo objektu. Todėl autorius daugiau susikoncentruos ties konkrečiais tyrimo veiksmais ir jų turiniu „Apuolės“ bylos kontekste.

Autorius šiame tyrime išskirs kelis svarbiausius procesinius tyrimo veiksmus tiriant „juodųjų archeologų“ veiklą, o būtent: asmenų, turinčių informacijos apie nusikalstamos veikos įvykį apklausa (liudytojo apklausa); apžiūra (neteisėtų kasinėjimų vietovės, nusikalstamos veikos priemonių ir įrankių, pvz., komunikavimui reikalingos elektroninės įrangos apžiūra, siekiant išgauti elektroninius duomenis apie archeologinio paveldo objektus) ir krata (siekiant surasti ir paimti tyrimui reikšmingus objektus).

Pirmasis informacijos šaltinis apie galimai neteisėtus archeologinio paveldo objektų buvimo vietovių kasinėjimus, naudojant minėtų objektų paieškai metalo iešiklius yra asmenys, gyvenantys, dirbantys ar atsitiktinai buvę archeologinio paveldo objektų buvimo ar spėjamo buvimo vietovėse, kur atliekami ar buvo atliekami kasinėjimai tiek kastuvais, tiek pasitelkus žemės kasimo techniką. Iš pirmo žvilgsnio tokia veikla gali ir nesukelti įtarimų, ypač jei kasinėjimus atliekantys asmenys prisistato kaip archeologai, neva atliekantis vietovės archeologinius tyrimus ar kaip kitų institucijų darbuotojai, vykdančys jiems pavestus darbus, t. y. pateikia pakankamai įtikinamus savo vykdomos aktyvios veiklos paaiškinimus. Taigi iškylas klausimas, kaip atskirti grūdus nuo pelų, t. y. ar vykdoma teisėta veikla, ar atliekami neteisėti kasinėjimai.

Pirmiausia, atskirti „juoduosius archeologus“ nuo tikrų archeologų nėra sudėtinga net paprastam asmeniui. Archeologai vietovėje atlieka tyrimus ilgesnį laiką. Jie tiria konkrečių vietovėje aiškiai apibrėžtą plotą ir tai daro kryptingai, nuosekliai sluoksnis po sluoksnio

atkasdami dirvožemį. „Juodieji archeologai“ priešingai, dažniausiai vaikšto po vietovę – po pievą ar dirbamą lauką su metalo detektoriumi, aptikę metalinį daiktą jie iškasa nedidelę duobę, pasiima surastą radinį. Išrankioję pavienius radinius "juodieji archeologai" suardo kultūrinį sluoksnį, sunaikina vertingą informaciją. Tokiu principu tikrieji archeologai niekada netiria vietovės bei surastų radinių. Antra, „juodieji archeologai“ nelabai jaukiai jaučiasi arba net bando slėptis, kai jie ar jų transporto priemonės yra fotografuojamos ar kitaip fiksuojamos. Trečia, paminėjus apie leidimo atlikti kasinėjimus šioje vietovėje turėjimą ar paminėjus, kad bus susisiekiama su policijos pareigūnais, savivaldybės institucijomis, Kultūros paveldo apsaugos pareigūnais ir pan., tai iki tol buvę savimi pasitikintys, malonūs, bendraujantis asmenys tampa neatpažįstami, pakinta jų elgesys, vieni bando pasišalinti, kiti sureaguoja gana agresyviai ir pan. Ketvirta, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos yra leidimų atlikti archeologiniams tyrimams atlikti duomenų bazė, kurioje pateikiami išsamūs tyrėjų, galinčių atlikti archeologinius tyrimus sąrašas, įskaitant jų elektroninio pašto adresą, mobilaus ryšio telefono numerį; išduoti leidimai, nurodant išdavimo data, tyrėją, tyrimo objektą ir savivaldybę. Šiame informacinių technologijų amžiuje tai lengva patikrinti oficialiame tinklapyje <http://archeologijosdb.kpd.lt>, taip pat susisiekti su tyrėju, siekiant įsitikinti, ar asmuo, kasinėjimo vietoje prisistatantis archeologu, yra iš tikrųjų tas, asmuo, kuris tikrai atlieka archeologinius tyrimus. Penkta, žvalgomųjų archeologinių kasinėjimų metu archeologai kasa nedidelio ploto (dydis 2 x 2 m) perkakas. „Juodieji archeologai“ dažniausiai toje vietoje, kur metalo detektorius-ieškiklis sureagavo, iškasa duobutę atitinkančią kasimo įrankio kasamos dalies plotį ar didesnio nei naudojamo kasimo įrankio kasamosios plokštumos plotis, atskirais atvejais pasitelkia kasimo techniką, kurios pasirinkimas gana platus – nuo mažųjų ekskavatorių (pvz., Bobcat) iki buldozerių ir pan.

Pradėjus ikiteisminį tyrimą vienas iš pagrindinių tyrimo veiksmų kiekviename tyrime yra asmens apklausa, kuri priklausomai nuo asmens procesinio statuso turi savų ypatumų. Šiame tyrime autorius išanalizuos šiuos tyrimo veiksmus „Apuolės“ bylos kontekste, ir išskirs pirminius, būtinus veiksmus, kurie atliktini tiriant kiekvieną tokio pobūdžio nusikalstamą veiką. Remiantis jau minėtos bylos dokumentų analizę, užsienio šalių teisėsaugos institucijų praktika išskirti šie tyrimo veiksmai: liudytojo, įtariamojo apklausa (šiuose tyrimuose autorius apsiribos tik liudytojo apklausa), krata, apžiūra.

LIUDYTOJO APKLAUSA

Lietuvos Respublikos BPK 78 str. nenustato jokių apribojimų asmenims būti liudytojais. Esminė sąlyga - liudytoju gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, kuris gali žinoti kokių nors aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti. Šias aplinkybes žmogus galėjo matyti ar kitaip suvokti (girdėti, užuosti ir t. t.) ir gali duoti teisingus parodymus. Šis požymis sietinas su liudytojo procesiniu veiksmu. Liudytoju gali būti bet kokio amžiaus, bet kokios pilietybės ar be pilietybės asmuo.

Apklausos metu pirmiausiai būtina nusistatyti apklausos dalyką, siekiant gauti atsakymus į šiuos klausimus: kur, kada, kokiomis aplinkybėmis ir ką žino asmuo apie įvykį: kokie asmenų, prisistatančių archeologais, istorikais ir pan. veiksmai sukėlė įtarimą, kad tai nėra asmenys, kurie iš tikrųjų atlieka mokslinius tyrimus ar kitą teisėtą veiklą vietovėje, išsami informaciją apie šių asmenų aprangą, išvaizdą, elgesį, naudotas transporto priemones ir kitus įrenginius kasinėjimų vietovėse; ir kiti tyrimui reikšmingi duomenys.

Archeologinio paveldo objektai realizuojami internete rengiamuose aukcionuose, elektroninėse parduotuvėse arba turgavietėse, kitose prekyvietėse, antikvarinėse įstaigose bei kituose prekybiniuose taškuose, ypač tuose, kur vykdavo, vyksta nelegali prekyba Lietuvos kultūros paveldo vertybėmis. Šiuo atveju gali tekti bendradarbiauti su kitų šalių teisėsaugos institucijomis naudojant tarptautinio bendradarbiavimo instrumentus ir institucijas, kaip **Interpolas, Europolas, Eurojustas**.

KRATA

Rekomenduotina kratos metu ieškoti ir surasti: atspausdintos ar informacijos laikmenoje oficialių archeologinių tyrimų ataskaitos, pažymos, informacijos iš kultūros vertybių registro (kilnojamosios ir nekilnojamosios kultūros vertybės; projektai ir jų priedai, prašymai dėl projektų papildymo (su fotonuotraukomis, žemėlapiais) ir kt., archyvinių dokumentų kopijos; specializuoti moksliniai informaciniai leidiniai istorijos, archeologijos tematika („Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“, „Archaeologia Baltica“, „Lietuvos archeologija“, „Archaeologia Litwana“, „Lietuvos istorija“ ir kt.), monografijos, istorinės studijos istorine ir archeologine tematika; Lietuvos piliakalnių atlasai, aprašai, piešiniai, brėžiniai, nuotraukos, planai, žemėlapiai, senovės kapinyno schemas ir pan.; geofiziniai prietaisai: metalo detektorius - iešiklius, magnetometrai, georadarai, žemės skeneriai, akumuliatoriai

geofiziniams prietaisams: NiMH ar Ni-Cd akumuliatoriai; kasimo įrankius (kastuvus, mentelės, šepetėlius); avalyne, drabužius atkreipti dėmesį į sutepimus dirvožemiu ar jo likučius; archeologinio paveldo objektai.

E. įranga, kurios gali būti ieškoma ir kuri gali būti paimama, jeigu tam yra pagrindas: asmeniniai kompiuteriai (stalinio kompiuterio sisteminis blokas, tam tikrai atvejais vaizduoklis/monitorius); nešiojamieji kompiuteriai; planšetiniai kompiuteriai (angl. *tablet computer*); delniniai kompiuteriai (angl. *personal digital assistant* arba *palmtop*); kompiuterinės užrašų knygtės; elektroninė knygų skaityklė (pvz. „Kindle“, „Sony“); spausdintuvų blokai ar patys spausdintuvai turintys vidinę pastoviąją atmintinę; faksimiliniai aparatai/fakso aparatai; kita organizacinė technika turinti atmintines; atminties kortelių ir SIM kortelių skaitytuvai; mobiliojo ryšio aparatai; atsakiklių sistemos; skaitmeninės vaizdo kameros; skaitmeniniai fotoaparatai; vaizdo ar garso įrašymo ir atkūrimo įranga arba kitaip dar vadinami medijos leistuvai (pvz., MP3, MP4 formatų grotuvai); išoriniai kietieji diskai; informacijos laikmenos (minėtos šiame skyriuje); skaitytuvai; kopijavimo įranga; bevielio interneto-mobilaus ryšio SIM kortelės; išankstinio mokėjimo kortelės (pvz.. Ežys); automobilių elektroniniai raktai; elektroninės įrangos vartotojo instrukcijos ir šios įrangos funkcionavimui reikalinga programinė įranga bei pakuotės su jų aktyvavimo kodais; slaptaraščio atkodavimui reikalingi duomenys; mechaninių užraktų, apsaugančių elektroninę įrangą, pvz. nešiojamąjį kompiuterį raktai; mobiliųjų telefonų, nešiojamų, planšetinių, delninių kompiuterių ir kitos elektroninės įrangos baterijų įkrovikliai; kompiuterinių žaidimų įranga; navigacinės sistemos įskaitant automobilines, pvz., *Garmin*; automobilių variklio valdymo kompiuteris (angl. ECU – Electronic Control Unit); tachografai; „juodosios dėžės“ registruojančios transporto priemonės judėjimo parametrus; kita elektroninė įranga turinti savyje atmintines; įvairūs užrašai, su slaptažodžiais, aktyvavimo kodais leidžiantys atverti apsaugotas elektroninių duomenų saugyklas ir/ar elektroninę įrangą; kitus objektus, padėsiančius surinkti elektroninius duomenis baudžiamąją prasmę tiriant nusikalstamas veikas.

APŽIŪRA

Kitas svarbus tyrimo veiksmas yra apžiūra (šiam tyrimui dažniausiai - vietovės, objekto), kuris yra pirmasis proceso veiksmas ikiteisminiame tyrime tiriant nusikalstamas

veikas. Atliekant šį tyrimo veiksmą betarpiškai, akivaizdžiai ištiriama ir užfiksuojama įvykio vieta, jos aplinka, surandami, įtvirtinami bei paimami nusikalstamai veikai ištirti reikalingi objektai. Pagrindinės procesinės apžiūros nuostatos pateikiamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) IV dalies 5 skirsnyje 205–207 str.. Toks detalus šio ikiteisminio tyrimo veiksmo reglamentavimas rodo įstatymų leidėjo dėmesį šiam procesiniam veiksmui, jo svarbą. Apžiūros metu gali būti surandami ne tik nusikaltėlio palikti (asmens avalynės, transporto priemonių, kasinėjimui naudotų įrankių ir pan.) pėdsakai, bet ir kiti daiktai, dokumentai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti teisme, nustatomi liudytojai, galėję tą įvykį matyti ar apie jį girdėti. Apžiūra atliekama ir tuo atveju (BPK 207 str.), jei reikšmingas tyrimui aplinkybės galima nustatyti be specialios kriminalistikos tiriamosios technikos, specialių tyrimo metodikų, naudojamų atliekant objektų tyrimą, kuriuo taip pat siekiama surasti nusikalstamos veikos pėdsakus ar kitus objektus, turinčius reikšmės tyrimui, nustatyti įvykio situaciją ir kitas reikšmingas aplinkybes, daiktus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti ir kurių nereikia Lietuvos Respublikos BPK 205 str. nustatyta tvarka ištirti, apžiūri ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar specialistas (BPK 180 str.). Apžiūrimi daiktai nufotografuojami arba nufilmuojami. Kalbant apie pasirengimą apžiūros atlikimui, būtina skirti du esminius dalykus: tai pasirengimas apžiūros atlikimui iki atvykimo į įvykio vietą ir pasirengimas atlikti apžiūrą jau atvykus į įvykio vietą. Gavus pranešimą apie įvykį (nusikalstamą veiką) ir ruošiantis apžiūrai, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras pirmiausiai susirenka informaciją apie tikrąją tos vietos padėtį ir pasirūpina, kad ji būtų kiek įmanoma maksimaliai apsaugota nuo galimų pakitimų. Atvykus į įvykio vietą atlikti apžiūrą reikia laikytis pagrindinių apžiūros taisyklių: 1) – **pirmiausia akimis, po to rankomis**, 2) – **nuo bendro – prie detalaus**. Pradėjus apžiūrą reikia nustatyti būsimus orientyrus, kurie padėtų orientuotis, kur yra įvykio vieta, nustatyti apžiūros ribas, pasirinkti apžiūros būdą priklausomai nuo teritorijos ypatumų ir kt. veiksmų. Kriminalistikoje išskirtinos šios vietovės apžiūros stadijos: statinė ir dinaminė. **Statinė (pasyvioji)** įvykio vietos apžiūros stadijoje **objektai apžiūrimi akimis**, nustatomi visi faktai, galintys turėti ryšį su tiriamu įvykiu, sunumeruojami aptikti daiktai (pastatant žymeklius su skaičiais), skaitmeninėje laikmenoje, situacinėje ir mazginėje nuotraukose fiksuojama aptikta įvykio vietos situacija ir objektų tarpusavio išsidėstymas, nurodant orientyrus, pažymint pėdsakus ir atstumus tarp jų, braižomas įvykio vietos planas, aprašoma įvykio vieta ir joje

esantys objektai. Tiriant „juodųjų archeologų“ neteisėtus kasinėjimus visada aptinkamas jų braižą apibūdinantis požymis - kastos duobės ten, kur metalo ieškiklis davė ženklą. Iškastos duobės gali būti užkasamos, siekiant užmaskuoti neteisėtą veiklą net velėna padedamos atgal. **Dinaminėje (aktyvioje) apžiūros stadijoje objektai liečiami rankomis.** Aprašant objektus būtina vartoti vienodus ir tikslus rastų objektų pavadinimus. Tam tikslui pravartu naudotis archeologiniais, istoriniais, kriminalisto ir kitų mokslo sričių parengtais žinynais. Atstumams tarp objektų, pvz., duobių, nustatyti rekomenduotina naudoti brūkšnines, skalines matavimo juostas su smeigtukais (kurių pagalba tiksliai užfiksuojami atstumai, įtempus matavimo juostą ir ją užfiksavus smeigtukų pagalba) arba ruletes, arba esant galimybei lazerinius matuoklius. Matuojant objektų diametrą naudojamas slankmatis. Galima ilgio vienetų paklaida (matuojant 50 metrų, paklaida – iki 1 metro, 10–50 m – paklaida iki 50 cm.). Vietovių planus galima rasti internete www.maps.lt, www.search.lt arba naudotis programos „Google Earth“ teikiamomis galimybėmis išvysti vietovę ir pateikti jos planą. Labai svarbu tiksliai aprašyti žemės grunto kasinėjimų vietas – iškastų duobių matmenis, iškastos sunaikintos velėnos stovį (įstatyta atgal ar ne), dirvožemio struktūrą ir profilį, bei paimti lyginamajam tyrimui dirvožemio pavyzdžius iš įvairių dirvožemio profilių neteisėtų kasinėjimų vietose (žemės grunto kasinėjimų vietose).

Bendri reikalavimai ikiteisminio tyrimo veiksmų eigos eigai ir rezultatams fiksuoti nustatyti Lietuvos Respublikos BPK 179 str., tačiau konkretūs reikalavimai keliama planui įstatyme neaptariami. Rekomenduotina, sudarant planus, nurodyti plano rūšį (pavyzdžiui, apžvalginis ir pan.), prie kokio apžiūros protokolo jis pridedamas, paaiškinti sutartiniais ženklais pažymėtus plane objektus, horizonto šalis, kas sudarė planą ir pan. Plane esantys paaiškinimai turi būti kuo trumpesni ir rekomenduotina juos pateikti dešinėje lapo pusėje. Kairėje lapo pusėje siūloma palikti daugiau vietos, nes lapas šia puse yra įsiuvas į ikiteisminio tyrimo bylą. Planų braižymui naudotina programa Microsoft Office Visio Professional ar kitokia panaši programinė įranga. Esant blogoms oro sąlygoms ar kitoms nepalankioms aplinkybėms vietoje užpildyti apžiūros protokolą ne visada pavyksta, todėl duomenis galima susirašyti į juodraščių, pasinaudoti skaitmeniniu diktofonu. Atliekant apžiūrą, kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus, gali dalyvauti specialistas. Specialisto pasitelkimas, jo pagalba atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus numatytas ne tik bendro pobūdžio normoje – Lietuvos Respublikos BPK 180 str., bet ir Lietuvos Respublikos BPK 186, 188, 205-207 str.

Atliekant **e. įrangos apžiūrą** siekiant surasti e. duomenis, ieškoma rinkmena/aplankalas gali būti patalpinta kitoje rinkmenoje/aplankale, o duomenų saugykla, pvz., kietasis diskas, patalpintas kitoje patalpoje ar užmaskuotas kitais objektais, kaip ir archeologinio paveldo objektas, pvz., vaikų žaisle. Ieškant e. duomenų, reikšmingų tyrimui ir bylai nagrinėti paieška rekomenduotina vykdyti ne tik pagal e. įrangos atmintinėse, informacijos laikmenose esančių rinkmenų/aplankalų (tiek matomų, tiek paslėptų,) pavadinimus, bet ir atkreipti dėmesį į jų turinį. Galimi atvejai, kai rinkmenų/aplankalų pavadinimai neatitiks jų tikrojo turinio. E. įrangos (pvz., asmeninio kompiuterio) operacinė sistema leidžia atlikti paiešką pagal įvairius parametrus (pvz., pagal rinkmenos pavadinimą, jos dydį, sukūrimo/modifikavimo datą ir pan.).

Dirbant su e. įranga rekomenduotina, kad visi veiksmai: įjungiant, išjungiant e. įrangą būtų atliekami dalyvaujant specialistui. Neišjunginėti ir nesujunginėti kabelių, kol nebus aiški jų paskirtis. Prireikus atverti e. įrangos korpusą – tai atlikti laikantis darbų saugos reikalavimų – ir specialisto akivaizdoje.

Dažniausiai pasitaikančios klaidos yra: netinkamas archeologinių, istorinių, techninių terminų vartojimas fiksuojant tyrimo veiksmo eigą ir rezultatus; objektų, įskaitant e. įrangos, nesusijusios su tyrimu, paėmimas; autentiškos informacijos laikmenos naudojimas e. įrangos pakartotiniam pajungimui; elementarių reikalavimų keliamų e. įrangos, atmintinių, informacijos laikmenų pakavimui, transportavimui ir saugojimui nesilaikymas. Tyrimo metu atkreipti dėmesį į laiko juostas/zonas. Laiko zonos nusakomos pagal santykį su pasauliniu koordinuotuoju laiku (žymimu UTC). Dar vis naudojamas ir Grinvičo laikas (žymimas GMT). Daugiau informacijos apie laiko juostas: <http://www.worldtimezone.com>

ATSKIRI E. DUOMENŲ RINKIMO YPATUMAI

Komunikavimas internete vyksta laikantis tam tikrų taisyklių, kurių visuma atliekant konkrečią funkciją/užduotį yra vadinama protokolu. Šiuo atveju labai svarbus yra interneto protokolas (angl. *Internet Protocol*) (toliau - IP), reglamentuojantis kompiuterių adresavimą, duomenų skaidymą į paketus prieš siunčiant ir surinkimą juos atsiuntus, jų maršrutų parinkimą. IP yra savotiškas interneto paslaugos vartotojo unikalus adresas susidedantis iš skaičių sekos panašiai kaip telefono aparato naudotojui suteiktas telefono numeris, ir leidžiantis komunikuoti su pasauliniu tinklu. Kiekvieną kartą jungiantis prie interneto statinis

adresas lieka tas pats, dinaminis yra kintamas - kiekvieną kartą jungiantis prie interneto, serveris (internetu paslaugos teikėjas) suteikia vis naują dinaminį IP adresą iš tuo metu esančių laisvų. Todėl siekiant nustatyti IP dinaminio adresu besinaudojanti vartotoją dar būtina *žinoti tikslią prisijungimo datą ir laiką*. Atkreipti dėmesį į laiko juostas. Norint sužinoti kompiuterio IP adresą, reikia prisijungti prie interneto ir apsilankyti interneto tinklapiuose: <http://www.whatismyip.org> arba <http://whatismyipaddress.com>, kur bus pateikta informacija apie konkretaus kompiuterio IP adresą apsilankymo metu. Ten taip pat galima nustatyti internetu paslaugų tiekėją ir jo buvimo vietą (šalį, miestą). Internetu paslaugos tiekėjo (toliau - IPT) vietos nustatymas galimas internete (žr. tinklapius www.MaxMind.com, www.IP2Location.com ir kt.), tačiau galima tam tikra paklaida nustatant IPT vietą šalies viduje. Labai svarbu kuo greičiau **nustatyti internetu paslaugos tiekėją**, siunčiant užklausimą dėl tam tikros informacijos išsaugojimo iki bus gautas teismo sprendimas. Daugelis internetu paslaugų tiekėjų noriai bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis tiriančiomis kibernetinius nusikaltimus ir prašoma informacija išsaugo. Visgi reikia turėti omenyje, kad IP adresas identifikuoja tik vietą, kurioje gali būti bet koks kiekis prie internetu prijungtos e. įrangos, lygiai *kaip ir skambinant vienu telefonu numeriu, gali skambėti daug telefono aparatų, pareiškė* 2012 m. JAV Niujorko rytų apygardos teismo magistrato teisėjas Gary R. Brown byloje *Malibu Media, LLC v. John Does* dėl neteisėto pornografinio turinio filmo atsisiuntimo. Tad tikimybė identifiкуoti IP adresu, kuris atliko konkrečią funkciją, pvz., filmo siuntimą, savininką yra tokia pat, kai tikimybė identifiкуoti iš konkretaus telefono numerio paskambinusį asmenį pagal tai, kas moka už tą telefono numerį (aut. telekomunikacinių paslaugų gavėjas).¹³ Kalbant apie IP adresus būtina atkreipti dėmesį, kad IP adresas dar būna privatus arba kitaip tariant lokalinio tinklo. Toks kompiuteris turintis lokalinio tinklo IP adresą yra unikalus lokaliniam tinkle ir lengvai identifiкуojamas. Norint nustatyti lokalinių IP adresų priklausomybę reikia kreiptis į lokalinį tinklą turinčias ir jį administruojančias institucijas. Elektroninis paštas (toliau - el. paštas) yra būdas kurti, siųsti ir gauti žinutes per elektronines komunikavimo (ryšio) priemones.¹⁴ El. paštas sukurtas tradicinio pašto principu, tik veikia virtualioje erdvėje, kur elektroniniai laišškai (el. laišškai) siunčiami į pašto dėžutės, kurių prieigos (pašto dėžutė yra pašto serveryje) apsaugotos

¹³ Digital library internetinė svetainė. Case 2:11-cv-03995-DRH-GRB Document 39 Malibu Media, LLC v. John Does. < <http://de.scribd.com/doc/92229567/Judge-Gary-Brown-IP-Address-Ruling>>.

¹⁴ Laisvoji internetu enciklopedija. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Elektroninis_pa%C5%A1tas>.

paslaugos kliento slaptažodžiu. Pats el. laiško siuntimas per internetą/intranetą vyksta laikantis šios procedūros, Tiriant „juodųjų archeologų“ nusikalstamas veikas aktualu yra nustatyti kas aptarnauja pašto serverį, el. pašto (siunčiamo, gaunamo, parengto, bet neišsiųsto ir pan.) saugojimo vietas ir susipažinti su korespondencijos turiniu bei adresatais. Norint sužinoti kas teikia el. pašto paslaugas reikia nustatyti minimus tinklapius/internetinius puslapius administruojantį asmenį. Tai sužinoma iš pradinio interneto puslapio patalpinto pasauliniame tinkle.

E. duomenų paieškos kompiuteryje ypatumai. E. įranga, pvz. nešiojamas kompiuteris gali turėti vieną arba du kietuosius diskus, kurie žymimi lotyniškais raidėmis „A“ ir „B“. Jei e. įrangoje yra vienas kietasis diskas, tai jis žymimas raide „A“, o raidė „B“ praleidžiama. Raide „C“ pradedamas žymėti kietojo disko dalijimas į dalis. Kitomis lotyniškais raidėmis (po paskutinės kietojo disko skaidymą žyminčios raidės) žymimas diskasukis optinių diskų peržiūrai (DVD-RW), pvz., raide „F“, toliau sukurti kompiuteryje virtualūs diskai, prijungtos atmintinės, informacijos laikmenos, pvz., prijungtas USB atmintuką „Corsair“ žymimas raide „G“, įdėta į kompiuterio lizdą atminties kortelė bus pažymėtas sekančia abėcėlės tvarka einančia raide. Visa ši informacija gaunama kompiuterio pelės klavišu du kartus spragtelėjus ant e. įrangos mažo paveikslėlio „Mano kompiuteris“ (angl. *my computer*) esančio monitoriuje/vaizduoklyje. Informacija apie dokumentą sukurtą „Word“ ar kitu formatu (sukūrimo, pakeitimo datos bei laikas, jo dydis ir pan.) randama pelės dešiniuoju klavišu spragtelėjus ant sukurtos rinkmenos/aplankalo (dokumento) pavadinimo ir atsivėrusioje lentelėje, pasirinkus komanda „properties“ spragtelėti pelės klavišu ir aukščiau minėta informacija bus pateikta.

Biuro programų paketu „Microsoft Office“ sukurtų e. duomenų, pvz., Word formatu metaduomenys yra šie: sukūrimo laikas ir data; pakeitimo data ir laikas; e. duomenis sukūręs autorius; spausdinimo data ir laikas; paskutinis dokumentą išsaugojęs vartotojas. Apie dingusių dokumentų paieška e. įrangoje (pvz., asmeniniame kompiuteryje) daugiau informacijos žr. kompanijos „Microsoft“ tinklapyje.

E. įrangoje saugomos fotonuotraukos, paveikslėliai ir pan. suteiks informaciją apie jų formatą (pvz., JPEG); dydį; sukūrimo, modifikacijos (pakeitimo) datą ir laiką; paskutinio atvėrimo/pasiekimo datą ir laiką.

Kompiuterio kietajame diske galima rasti duomenis apie apžiūrimo kompiuterio vartotojo (ų) aplankytus interneto tinklapius, apsilankymo datą ir laiką. Interneto naršyklės laikinai saugo gautus tinklapio elementus tam, kad kitą kartą lankantis tame pačiame tinklapyje jo elementai būtų užkraunami ne iš tarnybinės stoties, o paimami iš kompiuterio kietojo disko laikinų bylų katalogo. Vartotojo aplankyti internetiniai puslapiai randami, pvz., interneto naršyklėse „Internet Explorer 7“, „Mozilla Firefox“ tokiu būdu. Paleisti vieną iš minimų naršyklių, po to paspausti vienu metu kompiuterio klaviatūros klavišų ženklus „Ctrl“ ir „H“ arba atsivėrusioje „Internet Explorer 7“ lango kairėje viršutinėje dalyje pelės klavišu spragtelėjus ant geltonos žvaigždutės su užrašu „Favorites“ bus pateikta informaciją apie aplankytus internetinius puslapius/mėgstamus vartotojo.

Daugelis vartotojų naudoja paieškos sistema „Google“, kuri kaupia kiekvieno lankytojo aplankytus tinklapius. Surasti apie informaciją apie apsilankymus galima tokiu būdu. Atsiverti „Google“ paieškos sistema, į paieškos langelį įvesti internetinį adresą „<http://www.google.com/history>“, pateikus sistemai paieškos rezultatus, pasirinkti „Google accounts“, įeiti į šį internetinį puslapį, suvedant e. paštą ir slaptažodį. Jeigu naudojotės *gmail* el. pašto dėžutę, reiks suvesti tokius pačius duomenis kaip jungiantis prie *gmail* el. pašto dėžutės. Atsivėrusiame puslapyje <https://history.google.com/history/> bus pateikiama išsami vartotojo naršymo internete istorija. Ne maža dalis kitų paieškos sistemos, socialinių tinklų registruoja jų tinklapių lankytojus.

IŠVADOS

Prekyba narkotinėmis bei psichotropinėmis medžiagomis, šaunamaisiais ginklais ir amunicija, nelegali prekyba archeologinio paveldo objektais (kultūrinio paveldo objektais) yra viena iš pelningiausių kriminalinio pasaulio neteisėtų įplaukų dalis.

Neteisėta „juodųjų archeologų“ veikla kelia grėsmę ne tik šalies kultūriniam paveldui, bet ir šalies nacionaliniam saugumui.

Nusikalstamų veikų registre nusikalstamos veikos susijusios su kultūros vertybių grobimu nėra išskiriamos į atskirą grupę, nemaža dalis nusikalstamų veikų yra latentiškos. Dauguma ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų susijusių su neteisėtai vykdomais žemės grunto kasinėjimais saugomose teritorijose ir kultūros vertybių pagrobimu vagystės būdu nutraukiami. Visa tai leidžia teigti, kad teisės saugos institucijų pareigūnams, tiriantiems

nusikalstamas veikas, susijusias su archeologinio paveldo objektais, būtina metodinė medžiaga kaip tirti tokio pobūdžio veikas.

Apklausa, krata, apžiūra yra vieni iš pagrindinių ir būtinų procesinių tyrimo veiksmų, kurie neatidėliotinai atliktini tiriant „juodųjų archeologų neteisėtus kasinėjimus kapinynų, dvarviečių, karčėmų, įvairių laikotarpių mūšių vietose, buvusių I ir II Pasaulinių karų apkasų ir karių žuvimo bei palaidojimo vietas ieškant archeologinio paveldo objektų.

Kratos metu, tiriant „juodųjų archeologų“ neteisėtus kasinėjimus kultūros paveldo vietovėse, ieškomi tyrimui reikšmingi duomenys sąlyginai gali būti skirstytini į dvi grupes: materialaus pasaulio objektai ir elektroniniai (virtualūs) duomenys.

Parengti archeologinio paveldo objektų (kilnojamųjų, nekilnojamųjų vertinimo įvertinimo metodika.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 2-16.
5. Lietuvos Respublikos Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 14-352.
6. Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 3-37.
7. Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija.
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Lithuanian/143-Lithuanian.pdf>
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003-11-27 nutarimas Nr. 1480 Dėl prekybos antikvariniais daiktais taisyklių patvirtinimo. Valstybės žinios, 2003, Nr. 113-5072.
9. Lietuvos Respublikos Kultūros ministro 2011-08-16 įsakymas Nr. ĮV-538 Dėl Paveldo tvarkybos reglamento PTR 2.13.01:2011 "Archeologinio paveldo tvarkyba" patvirtinimo. Valstybės žinios, Nr. 109-5162.
10. Vilniaus apygardos teismo 2013-05-24 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-42-190/2013.
11. Lietuvos Apeliacinio teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-159/2014.
12. Ancelis P., Aleksonis G., Bučiūnas G., Juškevičiūtė J. Ikiteisminio tyrimo veiksmų baudžiamajame procese: vadovėlis. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2011.
13. Arent M. L., Brownstone D. R., Fenwick A. W. Ediscovery: preserving, requesting&producing electronic information//Computer&high technology law journal 2002. Vol. 19, p. 132-180.
14. Gruber S. Perspectives on the investigation, prosecution and prevention of art crimes in Asia. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-08-14]. Prieiga internete:
<http://www.law.hku.hk/ccpl/pub/OP%2025%20Stefan%20Gruber.pdf>

15. Mohay G., Anderson A., Collie B., De Vel O., Mckemmish. Computer and intrusion forensics. Boston: Artech House, 2003.
16. Marshall Jarrett H., Bailie W. M., Hagen E., Judish N. Searching and seizing computers and obtaining electronic evidence in criminal investigation. Washington: Office of legal education executive office for United States Attorneys, 2009.
17. Petrauskas R., Štitalis D. Kompiuteriniai nusikaltimai ir jų prevencija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000.
18. Tjihuis E. Transnational crime and the interface between legal and illegal actors The case of the illicit art and antiquities trade. Leiden. Wolf Legal Publishers, 2006.
19. Cyber crime field handbook. New York: Auerbach publication, 2002.
20. Electronic crime scene investigation: a guide for first responders, Second edition. Washington: U.S. Department of Justice, 2001.
21. Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маликов С. В. Криминалистика. Москва: Инфра-М, 2010.

ILLEGAL ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AND SPECIFIC ITS CRIMINAL INVESTIGATION ON THE CONTEXT OF THE „APUOLE“ CRIMINAL CASE

Gediminas Buciuonas*

*Mykolas Romeris university

Summary

In addition to trafficking drugs, psychotropic substances, firearms and ammunition - illegal trafficking of archaeological heritage objects is one of the most lucrative ways of making money in the criminal world. For example, according to the data of McDonald Institute for Archaeological Research, over 120,000 archaeological heritage objects were found and confiscated from the police in Italy during the period of 1994-1999. Criminals get their hands on valuable cultural, historical and scientific objects in many different ways. They are usually stolen from museums, private collectors or taken from archeological sites. This phenomenon is also referred to as archeological excavation. Such illegal activities pose a threat to individual countries' and the regions' cultural heritage, national security and identity. The individuals or groups carrying out the illegal excavation of heritage in search of valuable cultural, historical and scientific significance objects, take all precautionary measures to avoid legal liability for illegal activities prohibited by law. This causes problems for law enforcement authorities that investigate criminal offenses in the field of cultural heritage. The author will describe questioning of witnesses, the search and the examination of the illegal archeological excavation based on illegal activities in Lithuania and foreign judicial practice. This study aims to develop the pre-trial methodology that will serve the law enforcement authorities in investigating this type of crime, where the time factor is very important.

Keywords: Cultural heritage, archaeological artefacts, illegal excavations, pretrial investigation, questioning, search, examination of a crime scene.

Gediminas Bučiūnas*, daktaras, Mykolas Romeris universiteto Viešojo Saugumo fakulteto Teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas – ikiteisminio tyrimo stadija; atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodika; organizuotas nusikalstamumas, terorizmas.

Gediminas Bučiūnas*, Phd. Mykolas Romeris university Faculty of public security Department of Law lecturer. Research interests: Pretrial investigation.